Sosyal Bilimler Dergisi / The Journal of Social Sciences

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 6, Sayı: 41, Ekim 2019, s. 178-192

ISSN: 2149-0821 Doi Number: <http://dx.doi.org/10.29228/SOBIDER.32705>

Dr. Erdoğan POLAT

erdoganpolat58@gmail.com

ANADOLU'DA BİR SAHTE PAŞA

**(ULEMÂDAN LAZ ALİ EFENDİ'NİN, HAKKI PAŞA ADIYLA
ANADOLU'DAKİ SERÜVENİ)**

Özet

Osmanlı bürokrasisinde önemli bir yere sahip olan ilmiye sınıfı mensupları devlet yönetiminde zamanla ciddi kazanımlar elde etmişlerdi. Elde edilen kazanımların asırlarca sürdürebilmesinde diğer zümrelere göre devlet tarafından kendilerine ihsan edilmiş olan muafiyetlerin de önemi vardır. İslâm dininin ilme ve âlime vermiş olduğu önemin bir yansıması olan bu tutumun sonucunda ilmiye mensupları müsadere, idam ve kürek gibi cezalardan muaf tutulmuşlardır. İstanbul'dan yola çıkarak Anadolu'da kendisini çeşitli unvanlarla birlikte paşa ve vezir olarak ilan eden ulemâ kökenli Laz Ali, etrafına topladığı askerlerle birçok devlet yetkilisini ve halkı kendisine inandırmıştır. Yaptığı bu hileyle gezdiği yerlerin mahallî idarecilerinden çeşitli pahalı hediyeleri toplayan bu şahıs sonunda yakalanarak cezalandırılmıştır. Laz Ali ulemâdan olması ve tavassutta bulunan bazı devlet ricalinin da etkisiyle idam veya kürek cezası yerine daha hafif bir ceza olan sürgünle tecziye edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Ulemâ, Muafiyet, Müsadere, İdam, Sahte Paşa, Sürgün.

A FAKE PASHA IN ANATOLIA

**(THE ADVENTURE OF LAZ ALİ EFENDİ FROM ULEMA CLASS IN
ANATOLIA IN THE NAME OF HAKKI)**

The members of ilmiye class, which had an important place in the Ottoman bureaucracy, acquired significant gains over time in state government. In the

maintenance of the gains obtained for centuries, also the exemptions granted to them by the state in comparison with other groups have importance. As a result of this attitude which is a reflection of the importance given to the science and scientist of Islamic religion, members of the class were exempted from penalties such as confiscation, execution and penal servitude. Laz Ali who proclaimed himself as pasha and vizier with various titles in Anatolia, convinced many government officials and people with the soldiers he gathered. This person who collected various expensive gifts from the local administrators of the places he visited with this trick was eventually caught and punished. With the influence of being of Ulemâ class and some intermediary statesmen, Laz Ali was suspended by exile which was a lighter punishment instead of execution or penal servitude.

Keywords: Ottoman, Ulemâ, Exemption, Confiscation, Execution, Fake Pasha, Exile.

GİRİŞ

Osmanlı toplum yapısı iki ayrı temel zümreden meydana gelmekteydi. İlki sultanın otoritesini temsil eden ve her türlü vergiden muaf yöneticiler, askerler ve ulemâdan oluşan askeriye sınıfı; diğer ise reayâ olarak tabir edilen, üretim ve vergi mükellefiyeti olan köylü, çiftçi, zanaatkâr ve tüccarların dâhil edildiği geniş toplumsal kesimdi.¹ Halil İnalcık'a göre İran kaynaklı olan ve her durumda bütün rütbeler ile statü gruplarının meşruluk kaynağını hükümdarın oluşturduğu bu sistem Abbasîlerden itibaren ortaya çıkan tüm İslâm devletlerinin yapılanmalarını ve toplumsal yapılarını tayin etmiştir. Osmanlıda merkeziyetçi devletin kurucusu olan Fatih Sultan Mehmet'le birlikte Fars kültüründen tevarüs edilen bu devlet geleneği hayatın her alanında kendisini göstermeye başlamıştı.²

İlmiye sınıfı; şeyhülislâm, nakibüleşraf, kazasker, kadı, müderris gibi ulema topluluğunun ve bunların oluşturduğu kurumun genel adıdır. Daha geniş anlamda Osmanlı ilmiye sınıfı, klasik ve yerleşmiş İslâmî eğitim kurumu olan medresede usulüne uygun tahsilden sonra icazetle mezun olup eğitim, hukuk, fetva, başlıca dinî hizmetler ve nihayet merkezi bürokrasinin kendi alanlarıyla ilgili önemli bazı makamlarını dolduran Müslüman ve çoğunlukla da Türklerden oluşan bir meslek grubudur. Bu meslek umumiyetle geleneğini, yetki ve imtiyazlarını iyi koruyan bir anlayışa sahip olmakla ve bazı belirleyici aşamalardan geçmekle varlığını yüzlerce yıl sürdürmüştür.³

“*Tarik-i ilmiye*” de denilen ilmiye sınıfı; fetva müesseselerinde kaza müftüsünden şeyhülislama; seyyiye teşkilatında alay imamından alay müftüsüne; eğitim sisteminde talebeden müderrise, yargı sisteminde nahiye naibi ve kaza kadısından mevleviyet kadıları ve kadiaskerlere kadar geniş bir grubu kapsamaktaydı.⁴ Âlimler grubu olarak da ifade edilen bu zümre içinde cephede savaşmayan ancak kamu hizmeti gören memurları (kâtipler, mültezimler, eminler, muhassıllar ve yargı organları mensupları) vakıf mütevellileri, nazırları, cüz okuyucuları, imam ve hatipleri, müezzinleri, vaizleri, seyyid ve şerifleri, şeyh ve dervişleri;

¹ Sabri F. Ülgener, *İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası*, Derin Yayınları, İstanbul 1991, s.30-31.

² Halil İnalcık, “Sultanizm Üzerine Yorumlar: Max Weber'in Osmanlı Siyasal Sistem Tipleme”, *Toplum ve Ekonomi*, S.7,1994, s.13.

³ Mehmet İpşirli, “İlmiye”, TDV İslâm Ansiklopedisi, Cilt 22, 2000, s.141.

⁴ İlhami Yurdakul, *Osmanlı İlmiye Merkez Teşkilatı'nda Reform (1826-1876)*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, s.17.

köprücü, derbentçi, madenci, tuzcu, atmacacı, doğancı ve sarraflar gibi hanedan üyeleri için çalışan kişileri de saymak gerekmektedir.⁵ Bunlardan başka Osmanlı padişahlarıyla doğrudan irtibatlı olan ilmiye sınıfı mensupları da vardır. Örneğin şehzadelere hocalık yapan ve daha sonra şehzadenin padişah olmasıyla protokolde öne geçen padişah hocaları; peygamber soyundan gelen seyyid ve şeriflerin kontrolünü sağlayan nakibüleşrafları; hekimbaşları, müneccimbaşı ile nihayet devlet ve halk katında itibarlı bir konum sahibi olan tarikat şeyhleri Osmanlı ilmiye ricali içinde gösterilmişlerdir.⁶

1. Osmanlı Devlet’inde Ulemânın Kurumsal Olarak Teşkilatlandırılması

Ulemânın başı olan şeyhülislamı Bizans’taki patriklik benzeri bir örgütlenmeyle kendisine bağlayan Fatih Sultan Mehmed siyasal otoritesine ek olarak dinî otoriteyi de şahsında toplamıştır. Böylelikle diğer İslâm ülkelerinden farklı olarak ulemânın işlevi her türlü baskıdan bağımsız bilgi üretmekten çıkmış; merkezi otoritenin belirleyiciliğinde geleneksel İslâm öğretilerinin öğretilmesi, devletin bürokrat ihtiyacının karşılanması ve en önemlisi sultan tarafından temsil olunan siyasal iktidarın icraatının meşrulaştırmasına dönüştürülmüştür.⁷ Şerif Mardin’e göre sarayın eğitim sisteminden geçmiş olan Osmanlı bürokratları; dinin korunması ve yüceltilmesi için devletin varlığının zorunlu olduğu, dolayısıyla devletin dinden önce tutulduğu bir kültüre bağlı bulunuyorlardı. Bu yüzden ulemâ kaynaklı bile olsa devlet varlığını tehdit eden gelişmelere müsamaha gösterilmemiştir.⁸

15. yüzyıldan itibaren Osmanlı yönetici sınıfı içerisinde sayılan ümera ile ulema mensuplarının imtiyazları birbirinden farklılaşmaya başlamıştı. Örneğin ilmiye mensupları işledikleri suçlardan dolayı bazı cezalardan muaf tutulmuşlardır. Ümera sınıfı mensuplarına idam dâhil her tür cezalar verilirken, ulemâ sınıfı mensuplarına verilen en ağır cezalar azil veya sürgüne gönderilme şeklindeydi. Ulemâya idam cezası çok ender hallerde verilmekteydi. Öte yandan bütün yönetici sınıf mensupları bazı vergilerden muaf sayılırken, ilmiye sınıfının muafiyetlerinin sınırı daha da geniş tutulmuştur.⁹

Ulemânın, İstanbul’un fethinden sonra sağlam bir geleneği oluşmuş, kendine has nizamı, eğitim ve yargı alanında belirlenen dereceleri, yetki ve sorumlulukları ortaya konmuştur. 16. yüzyıldan itibaren ilmiye, seyfiye ve kalemiye mesleklerinin ayrı ayrı formasyonlar gerektiren dallar haline gelmesiyle ilmiye mensupları eğitim ve yargı alanlarını inhisarlarına almışlardır. Osmanlı Devleti’nde ilmiye erbabı en geniş imtiyazlarla taltif edilmişlerdir. Bunları vergilerde ve cezalarda ayrıcalıkla çocuklarına tanınan imtiyazlar şeklinde birkaç noktada toplamak mümkündür. Osmanlı devletinin kuruluşundan beri ilmiye sınıfına verilmiş olan idamdan ve müsadereden muaflık, 18. yüzyıl ulemâsının imtiyazlarını genişletmekte temel aldıkları kaideydi. İdam edilerek öldürülmek ulemâ için hiçbir yüzyılda görülmemiş bir şey değildi. Ulemânın kurumsal onurunu korurken aynı zamanda onlara sert cezaları uygulayabilmek için onları önce ulemâ statüsünden tecrit edip daha sonra da cübbe ve sarıkları ellerinden alınmış

⁵ Mehmet İpşirli, “Ehl-i Örf”, TDV İslâm Ansiklopedisi, Cilt X, 1994, s.519-520.

⁶ Ahmet Köç, “Osmanlı Devleti’nde Yönetici Sınıfın Hayırseverliği” *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 19, S.35, 2016, s.314.

⁷ Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler (15-17. yüzyıllar)*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003, s.93-94.

⁸ Şerif Mardin, *Türkiye’de Din ve Siyaset Makaleler 3*, İstanbul, der. Tuncay Önder, İletişim Yayınları, 2002, s.115-116.

⁹ Mehmet İpşirli, “Ehl-i Örf”, TDV İslâm Ansiklopedisi, Cilt X, 1994, s.519-520.

olarak vezirlerin idam edildiği gibi idam edilirdi.¹⁰ II. Mahmud'tan itibaren ilmiye sınıfına ve onların rollerine farklı bir gözle bakıldığı görülmektedir. 1826 yılında Evkâf-ı Hümâyün Nezâreti kurularak o zamana kadar ilmiyenin büyük ölçüde yararlandığı vakıf gelirleri tamamıyla devlet bütçesine alınmıştır. Bundan, vakıf gelirleriyle idare edilen medrese ve dinî hizmetler büyük zarar gördü. Bu dönem; medreseler açısından kaynaklarının elinden alındığı, yenilenmesi ve gelişmesi için hiçbir ciddi teşebbüsün yapılmadığı, kendi haline terk edilerek alternatif eğitim kurumlarının yani Batı usulü eğitimin öngörüldüğü bir devir oldu.¹¹

Osmanlılar ulemâya diğer İslâm devletlerine göre daha fazla onur, saygı ve ihtiram göstermişlerdir. Devlet bütün bunlarla, yani ulemânın resmî merkezle olan ideolojik bağı sayesinde Osmanlı toplumunun sadece Sünni kimliğini değil; aynı zamanda da devletin merkeziyetçi ve meşruti karakterini muhafaza etme garantisinin zeminini tesis ediyordu. Ulemâ; medrese-mektep ve mahkemeler aracılığıyla müminlerin dinsel görevlerini tanımlamak, insanî ilişkilerin normlarının çerçevesini tespit etmek, dinsel ve kültürel birliği takviye etmek gibi görevleri ifa ediyordu.¹²

17. yüzyıl başlarından itibaren seyfiye ve kalemiye sınıflarında olduğu gibi ilmiye mensuplarında da tedricî bir surette bozulmalar görülmüştü. İlmiye sınıfındaki aksaklıklar en başta rüşvet ve iltimas gibi yollarla ehil olmayan kişilerin mesleğe girişi ve bu sınıfın üst düzey idarecileri olan kadiaskerler ile şeyhülislamın bazen usullere aykırı muameleleriydi. 17. yüzyılda ulemâ sınıfının ciddi oranda yozlaşmasına şahit olmaktadır. Bu yüzyılda hemen hemen bütün layiha yazarları tarafından ulemanın durumu tenkit edilmiştir. Bunlar ulemânın yiyciliğinden yakınırken ulemânın giderek güven kaybına uğraması konusunda yeise kapılmışlardır. Bu zaman diliminde yüzyıllardır ulemâya süregelen halk ve devlet desteği de zayıflamıştır.¹³ Bu yüzyılın başından 18. yüzyılın sonuna kadar ilmiye sınıfının üst düzey amirleri olan şeyhülislam ve kadiaskerlere hitaben fermanlar gönderilerek usulsüz uygulamaların önlenmesi ve yeniden düzenin tesisi istenmiştir. Aynı şikâyetler III. Selim'in tahta çıkışından 1826 yılında yeniçeriliğin ilgasına kadar yazılan ve yeni çözümler teklif eden hatt-ı hümâyün ve layihalarda da tekrarlanarak ilmiye sınıfının usulsüz uygulamalarından yakınılmıştır.¹⁴

18. yüzyıl itibarıyla Osmanlıda üyeleri soy itibarıyla birbirine benzeyen bir ulemâ aristokrasisi türemişti. 18. Yüzyıl boyunca baskın olan bu ulemâ aristokrasisi Osmanlı klasik çağının ulemâsından ciddi anlamda farklılık arz eden bir statünün ve istikrarın keyfini sürmüştür. 18. yüzyılda ulemâ arasından bir makama atananlardan yaşı tutmayan ve niteliksiz olanların sayısında çok fazla artış olmuştur. Hâlbuki bir mesleğin babadan oğluna geçmesi ne 18. yüzyıla ne de ulemâ kurumuna has bir durumdur. İstanbul'u temerküz etmiş “Devlet-i Aliyye” tarihi

¹⁰ Zilfi, s.55-56. 1807 yılında İstanbul'da müderrislik yapan ve aynı zamanda Kazasker Keçecizade Salih'in damadı olan kadı yardımcısı Abdülatif Unkapanı'nda görevli iken İstanbul'a tahıl tedarikiyle ilgili bir kavgaya taraf olmuştu. Abdülatif kendini savunmadan önce kendisini ulema sıralarından atılmış bulmuş ve kendisine dinle alakalı olmayan bir unvan verilerek Bursa'ya sürülerek orada da idam edilmişti. Kellesi İstanbul'a geri gönderildiğinde mirmiran yani askeri vali Abdülatif Paşa olarak sergilenmiştir. Feyzullah Efendi'nin idamıyla ilgili detaylı bilgiler için bkz. Cevdet Paşa, *Tertib-i Cevdet az Tarih-i Cevdet*, İstanbul (1309/1891), Cilt 8, s.197-198.

¹¹ İpşirli, “İlmiye”, s.142-144

¹² Madeline C. Zilfi, *Dindarlık Siyaseti Osmanlı Uleması Klasik Dönem Sonrası*, çev. Mehmet Faruk Ankara, Özçınar, Birleşik Yayınevi, 2008, s.2-5.

¹³ Zilfi, s.9.

¹⁴ Yurdakul, s.19-21.

boyunca gerek hükümet işleri söz konusu olduğunda, gerekse pazar ve kırsal alanlar söz konusu olduğunda oğulların atalarının zanaatlarını takip ettikleri sıkça görülmüştür. Ulemâ çocukları da daima ulemâ istihdamı için taban sağlayan büyük bir alt grup içinde en büyüğüdür ve mesleğin tamamı göz önüne alındığında çoğunluğa sahiptirler. 18. yüzyılın ulemâ kurumunda hami-himaye edilen ilişkisine istinat eden aile bağlarıyla imtiyazlar ve emsalleri kan hısımlığını ön plana çıkaracak şekilde sonuçlanıyordu.¹⁵

Ulemânın sahip olduğu üç temel görev onları devlet yönetiminde ve toplum hayatında diğer zümre mensuplarına nazaran öne çıkarmıştır.¹⁶ Bu üç görevden ilki tedristir. Osmanlı belgelerinde ulemâ, “*vârisu ulûmi’l-enbiya ve’l-mürselîn*”¹⁷ olarak tanımlanmıştır. Ulemânın ikinci işlevi kazâ yetkisine sahip olmasıdır. Kadıların üstlendiği kaza yetkisi iki boyutludur. Bir yönüyle hasım haline gelmiş bireyler arasındaki anlaşmazlıkları çözümleyerek hakkın gerçekleşmesini sağlamaktır. Diğer yönüyle şeriatın İslâm hükümdarına tanıdığı örf alanının yüzyıllar süren deneyimlerinden ve toplum içinde makbul tutulan uygulamalarından beslenen örfü uygulamaktır.¹⁸ Ulemânın üçüncü fonksiyonu ise iftâ görevidir. Fetva vermek danışma niteliğinde bir vazifedir. Bu mütalaayı veren müftüler uygulamanın içinde yer almamakla birlikte verdikleri fetvalarla idarî, iktisadî, sosyal ve dinî hayatın çeşitli yönlerine ve hayatın içinde karşılaşılan sorunların çözümüne büyük katkıda bulunmuşlardır. Bu üç fonksiyonu üstlenen ulemâ, Osmanlı devlet anlayışını ve dolayısıyla ideolojisini biçimlendirip meşrulaştıran en önemli grup olmuştur.¹⁹

III. Selim tahta çıktığı sıralarda Yeniçeri ocağında hüküm süren anarşi ilmiye sınıfında da vardı. İlmiyenin öğretim kurullarını teşkil eden medreselerinde hiçbir disiplin kalmamıştı. Ulemâ sınıfının kadılık, müftülük, imamlik gibi bölümlerinin ödevlerini tayin ve tahdit eden kanunnâmeler bir tarafa bırakılarak kötü ve zararlı gelenekler meydana çıkmıştı. Ülkenin çeşitli bölgelerine tayin edilen bazı ulemâ mensupları memuriyet yerlerine gidecekleri yerlerde ihtiyarlıklarını, ihtiyar olmayanları da başka mazeretler ileri sürerek İstanbul’da kalmak ve yerlerine “naip” adıyla vekil göndermek müsaadesini almışlardı. Bu kötü gelenek süreç içinde kadılıklar rüşvet ve iltimas ile elde edilen makamlar haline geldi. Bu kadarla da kalınmamış, şer’î memuriyetler maktu olan iltizam usulü ile satılır olmuştur.²⁰

Ağır ceza gerektiren suçları işleyen ilim adamları için en çok verilen ceza olan sürgün cezası genel anlamda ağır bir ceza olarak görülmekle birlikte Osmanlı devletinin uygulamış olduğu idam, kürek ve hapis cezaları ile mukayese edildiğinde daha hafif bir ceza olarak görülebilir.²¹

IV. Murad kendisinden önceki Osmanlı padişahlarından farklı olarak o zamana kadar “*görevden azl olunur ve nefy olunabilir ancak katl olunmaz*” diye bilinen hükme aykırı olarak ulemâ sınıfından bazı şahısları sürgün etmek yerine idam ettirmiştir. Osmanlı Devleti’nde Tanzimat

¹⁵ Zilfi, s.28-36.

¹⁶ Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ.(1300-1600)*, çev. Ruşen Sezer, İstanbul, Yapı Kredi Yay. , 2003, s.178.

¹⁷ Nebiler ve peygamberlerin ilimlerinin varisi anlamında terkip anlamında kullanılmıştır.

¹⁸ İnalcık, *Klasik Çağ*, s.81.

¹⁹ Yasemin Beyazıt, *Osmanlı İlmiyye Mesleğinde İstihdam (XVI. Yüzyıl)*, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2014, s.7-8.

²⁰ İlhan Tekeli ve Selim İlkin, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1993, s.123-124.

²¹ Suha Oğuz Baytimur, *Osmanlı Devletinde Hapis ve Sürgün Cezaları (1791–1808)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Elazığ, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011, s.61.

öncesinde bazı istisnalar haricinde ulemâ sınıfının bu cezanın muhatabı olmadığı bilinmektedir. Ulemâ sınıfından bir şahıs siyaseten katli gerektirecek bir suç işlediğinde bunun karşılığında verilecek ceza umumiyetle sürgün olmaktadır.²²

2. LAZ ALİ'NİN İSTANBUL'DAN ANADOLU'YA AÇILIŞI

Çalışmamızda ele aldığımız ilmiye mensubu Laz Ali buyruldu şeklinde bir sahte evrak tanzim ettirerek öncelikle “*es-Seyyid Vasıf Efendi*” takma adıyla İstanbul'dan Anadolu'ya doğru yola koyulur. Düzenlenmiş olan “buyruldu”da “*memâlik-i mahruse'yi*” geşt ü güzar (gezip tozma) etmek amacıyla yola çıkan efendi kimin kazasına uğrayacak olursa kendisine gerekli hürmet ve itibarın gösterilmesini, fakir ve fukaraya minnet olmayacak şekilde kendisine ikramda bulunulması ve ihtiyacı olan yerlerde binebilmesi için kendisine beygir verilmesi istenir.²³ Ancak zamanla bu unvanın da terk edilerek gidilen yerlerde Davut ve Hakkı Paşa şeklinde isimlerle kendisini tanıttığını ilgili evraklarda görmekteyiz.

Anadolu'da maiyetiyle gezerken kendisini paşa olarak tanıtan ve aldığı hediyelerle bunu bir soygun aracı haline getiren Laz Ali en son olarak Sivas eyaletine bağlı Zile kazasında yakayı ele verecektir. Zile voyvodası²⁴ İbrahim Said Ağa sahte Paşa'nın yakalanmasından sonraki süreçte Sivas paşasına yazdığı tahriratında ulemâ ile meşayih'ten olanlar hakkında riâyet olunmak ve vardıkları yerlerde kendileriyle ilgilenilmesi yönünde vezirler tarafından verilen buyruklarda geçtiği gibi²⁵ ele geçen iki buyrukluda da beyan olunduğu üzere ulemâ'dan olan Vasıf Rafi Hakkı Efendi²⁶ İstanbul'dan hareketle Bursa, Geyve ve Burdur'dan daha da ilerilere giderek çeşitli unvanlar altında hareket etmiştir. Gah mabeyn-i hümayûn kitabesinde²⁷ görevli olduğunu

²² Hezarfen Hüseyin Efendi tarafından hazırlanan kanunnâmede *Meşayih-i İslâmın* lazım geldiği takdirde nefy haricinde bir ceza ile cezalandırılmaması gerektiği belirtilmektedir. Ali İhsan Karataş, *Osmanlı Dönemi Bursa Sürgünleri (18-19. Asırlar)*, Emin Yayınları, İstanbul 2009, s. 52. Sultan IV. Murad 1633 yılında İzmit, İzmit ve Bursa taraflarına doğru tertip ettiği teftiş amaçlı gezisinde hakkında rüşvet ve yolsuzluk iddiaları olan İzmit kadısını idam ettirmiştir. Bu durumu üzülererek valide sultana bir tezkire ile duyuran ve tezkiresinde, “*Kendülerini bedduadan sakınınız. Umulur ki siz kendilere nasihat buyurup âlimler zümresinin hayır duasını aldırarsız; ecdadının hürmet gösterdiği bu zümreye padişah da hürmet göstere.*” ifadelerini serdeden Şeyhülislâm Ahizâde Hüseyin Efendi, valide sultan tarafından hemen menfi ithamlarla padişaha ihbar edilmiştir. Bunun üzerine teamüllere aykırı bir şekilde şeyhülislâm isyan hazırlığında olmak suçundan ötürü idam edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri-Osmanlı Hukukuna Giriş ve Fatih Devri Kanunâmeleri*, İstanbul, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, Fey Yayınları, 1992, Cilt 10, s.42-43.

²³ BOA, HAT_1234_48022_İ_01. (29 Zilhicce 1251/16 Nisan 1836).

²⁴ Zile kazası; Sivas, Yıldızeli, Tokat, Şarkipare, Niksar, Karayaka, Erek, Sonisa, Taşabad, Karakuş, Karahisa-ı Behramşah, Hüseyinabad, İnalluballu, Kazabad, Turhal, Sivasili, Gelmuğad, Yakacık, Artukabad, İlbeylû, Çepni-Çunkar, Türkmanân-ı Yeniil ve Mamalu ile birlikte 18. ve 19. yüzyıllarda Sivas eyaletine tabiydi. Geniş bilgi için bkz. Mehmet Beşirli, *Orta Karadeniz Kentleri Tarihi I Tokat*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, 2005 Tokat.

²⁵ Türkçe “buyurmak” masterından yapılmış bir isim olan *buyuruldu*, Osmanlı diplomatığında sadrazam, vezir, defterdar, kadıasker, kaptanpaşa, beylerbeyi v.s. yüksek rütbeli vazifelilerin kendilerinden aşağı mevkilerde bulunanlara gönderdikleri emirler için kullanılan bir terimdir. Terimle ilgili geniş bilgi için bkz. Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, İstanbul, Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı, 1998, s.197.

²⁶ Bazı belgelerde sahte paşadan Hakkı Efendi şeklinde geçmektedir. Bkz. BOA, HAT_1234_48022_01. (29 Zilhicce 1251/16 Nisan 1836).

²⁷ Sözlükte “iki şeyin arası” demek olan mâbeyn kelimesi haremle selâmlığı birbirine bağlayan sofa, daire veya oda için kullanılan bir tabirdir. Sarayda padişahın resmî bürolarının bulunduğu, elçi, sadrazam ve diğer ziyaretçileri kabul ettiği, eğlendiği ve dinlenip yemek yediği daireyi nitelerdi. 1847'de çıkan ilk devlet salnâmesine göre mâbeyn görevlileri Dârüssaâde ağası,

gah padişahın musâhibi²⁸ olduğunu çevreye yayarken bazen de musâhib Hakkı Paşa, Halid Paşa, Davud Paşa ve Said Paşa unvanlarıyla çevrede dolaştığı bilgilerini aktarmıştır. Sahte Paşa, Çorum ve Amasya'ya dahi uğradığında *Enderûn-ı Hümayûn-ı Şahânedede'den rütbe-i vâlâ*²⁹ ile çıkmış Vezir Hakkı Paşa'yım diye etrafa ilan etmişti. Gezilerinde subayların giydiği sırmalı setresinin yakasının altında gizlediği padişah emaneti nişanı süsünü verdiği nişan ile yalancı şöretini de pekiştirmeyi ihmal etmiyordu. Uğradığı yerlerde cins at, eşya ve para isteyip, verilenleri de az bulduğunda belli bir miktara tamamlatarak kabul etmekteydi. Zile voyvodası kendisiyle ilgili haberleri onunla karşılaşmadan 5-10 gün öncesinde almışsa da gerekli araştırmayı yapmaya vakti olmamıştı. Ta ki hicrî 1251 yılı Receb ayının son cumartesi (18 Kasım 1835) günü akşama doğru dışarıdan bir tatar çıkıp, "*Enderûn-ı hümayûn-ı şahânededen çıkmış olan musahip Mustafa Paşa hazretleri şimdi teşrif idecekler ve âdetleri mütesellim, voyvoda konaklarına inmektedir*" şeklinde seslendiğinde voyvoda derhal ikamet mahallini boşaltarak memleketin ileri gelenleri ile birlikte paşayı karşılamak üzere şehir dışına çıkar. Böylelikle kendisi söylendiği üzere Zile'de voyvoda konağında ikamet ettirilir.

3. SAHTE PAŞA YAKAYI ELE VERİYOR

Laz Ali'nin Zile'de ikameti esnasında artık bu oyunun bitiş startını veren bir gelişme yaşanmıştır. Şöyle ki, Osmanlı ileri gelenlerinden ve "*rütbe-i sadâret-i Anadolu*" rütbesiyle İran devletine sefaretle görevlendirilen Esad Efendi de Zile'ye teşrif etmişti. Paşanın gelişinden haberden edilen sefir kendisiyle görüşmek istese de Laz Ali bundan imtina etmiş, bu istek üzerine yaşadığı panik hal ve tavırlarından herkes şüpheye düşmüştü. Kendisiyle buluşmak üzere ısrar edilince İstanbul'dan çıktığında beri meydana gelen olayların ve aşırılan eşyaların da sahtekârlıkla elde edilen koca bir yalan olduğu ortaya çıkmıştı. İnkâra mecali kalmayan Laz Ali, "Öyle biraz şeyler oldu" diyerek olanları itiraf etmek zorunda kalmıştır. Maiyetinde bulunan birkaç zabıt görünümlü şahıs ve tatar da sorgulamalarında; "sıla-i rahîm için bu tarafa gelirken yolda kendisiyle karşılaştıklarını ve sahte paşanın kendisini gâh müsâhibim, gâh paşayım diye tanıttığını" itiraf etmişlerdir. Yapılan hilelerden haberlerinin olmadığını, yolculuktan dolayı yol arkadaşlığı yaptıklarını belirtmişlerdir. Böylelikle işbirlikçilikten sıyrılmak üzere ilk fırsatta Laz Ali'yi satmışlardır. Bu sırada Laz Ali daha önce çevresindekilere gösterdiği nişanlarını da inkâra yeltenmiş, sonrasında bunların minder altına sakladığı ortaya çıkmıştır. Bunları İstanbul Mercan çarşısından basit sırcadan mamul bir ürün olarak aldığı, bazı gariban köylülerin çocuklarının başlarına yapılan ve 5-10 kuruşa mal olan tepelikten ibaret birer nesne olduğu görülmüştür. O sırada Miralay Fazlı Beyefendi marifetiyle cümle ileri gelenlerinde hazır

kurenâ, padişah esvapçısı ve imamları, mâbeyin kâtipleri, telhisî-i evvel ve sâni, Mâbeyn-i Hümayûn kapıhahdarları, ıstabl-ı âmire müdürü, kapıcılar kethüdâsı, yâverler, hazîne-i hümayûn vekili, hazîne-i hümayûn kethüdâsı, mehd-i ulyâ-i saltanat başağası, musâhibler, Bâbüssaâde ağası, Has Oda kethüdâsı, hazîne-i hümayûn kâtibi ve hırka-i saâdet serhademesi olmak üzere toplam kırk üç kişiydi. Mabeyn-i hümayûn hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Akyıldız, "Mâbeyn-i Hümayûn", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 27, 2003, s. 283-286; yine bu konuyla ilgili ayrıca bakılabilir: Sedat Kanat, *Sultan II. Abdülhamid döneminde Mâbeyn-i Hümayûn ve görevleri (kurumsal, yönetsel ve işleyiş olarak)* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erzurum, Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2018.

²⁸ Padişahların daha ziyade eğlendirmek için hizmetlerinde bulundurdıkları adamlar hakkında kullanılan bir tâbirdir. Musahib kelimesiyle ilgili bkz. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, Cilt II, 2004, s.583.

²⁹

bulundukları halde mezkûr sırça taşından mamul nişan ile silahlar ve yanındaki subayların nişan ve kılıçlarına el konularak mahkemeye tescil ettirilmiştir.³⁰

Yakalandıktan sonra yaptıklarından pişman olan Şeyh Vasıf Hakkı Efendi'nin³¹ muradı Sivas valisinin yanına giderek³² af dilemek olmuştur. Bunun üzerine maiyetiyle birlikte yanlarında bulunan at, silah ve nişanları Musa Ağa'ya teslim edilerek Sivas'a gönderilirler. Zile voyvodasının tahrirâtı ve naibinin ilâmı da aynı şekilde Sivas vilayetine gönderilerek mesele hakkında bilgi verilir. Voyvoda yazısının sonunda yakalananların cezalarının affedilmesini ya da hafifletilmesini isterken; yapılanların hıstan kaynaklandığını, o yüzden bir haksızlık ve zulmü içermeyen davranışlarının dikkate alınmamasını istirham eder.³³

Yapılan sorgulamalarda Laz Vasıf Hakkı Hoca Efendi'nin³⁴ İstanbul'dan çıktıktan sonra Müsahib Mustafa Paşa olarak kendisini tanıttığını ve Gelingiras kazasına vardığında buranın yöneticisi Mehmed Salih Ağa'yı yanına çağırtmıştır. Burada beğendiği Tırhala işçiliğinden çıkmış bir gümüş kılıç ile bir çift hurcun karşılığı olarak 4070 kuruş parayı Amasya'dan göndereceğine dair taahhütte bulunmuştur. Hoca efendinin halinin anlaşılmasından sonra Gelingiras voyvodasından veresiye almış olduğu eşyaların voyvodaya iade edilmesini istirham eden Zile voyvodası Said İbrahim Ağa bununla ilgili İstanbul'a yazı yazmıştır. Ancak o sırada eşyaların aldırılması için İstanbul'dan özel görevliler gönderilmişti.³⁵

Gelingiras voyvodası Mehmed Salih eşyalarını geri almak için kaleme aldığı yazısında ise Laz Vasıf Hakkı Hocaefendi'nin İstanbul'dan çıktıktan sonra etrafa yaydığı üzere kendisini müsahib Mustafa Paşa sahte ismiyle tanıttığını, Hacıköy Madeni Hümayûn'una vardıktan sonra buranın emini olan Hacı Esad Ağa'yı mihmandar ederek kazalarına geldiklerini, kazalarında iki gece kaldığını, kendisine bir baş beygir hediye edildiği, aynı zamanda uşaklarına da 500 kuruş *harc-ı bâb*³⁶ namıyla harçlık verildiğini ifade etmiştir. Burada hoca tarafından kendisine ait bir süslü hurç ve gümüş kılıcın beğenildiği için 4070 kuruş üzerine satın alınmak üzere anlaşıldığı, bunun ücretini Amasya'dan gönderileceğine dair taahhütte bulunduğunu belirtir. Fakat Amasya'dan bu paranın bir türlü gelmediğini, kendisinin Amasya'ya gittiğinde ise Laz Ali'nin Zile'de yakalandığını duyduğunu ifade etmiştir. Voyvoda Mehmed Salih, Sivas paşasına yazdığı yazısında kendisine ait malların Sivas'a gönderdiği adamına teslim edilmesini ister.³⁷

³⁰ BOA_HAT_1234_48022_B_01, (29 Zilhicce 1251/16 Nisan 1836).

³¹ Voyvoda İbrahim Said Ağa'nın yaptığı açıklamada ismi bu şekilde geçmiştir.

³² Gerçi bu sırada Sivas valisi Reşit Paşa Harput civarında bazı işlerini halledip Diyarbekir taraflarına geçmiş olduğu için yerine kaimakamı Mustafa Şakir Bey bakmaktaydı. Bununla ilgili belge için bkz. BOA_HAT_1234_48024_K_01 (29 Zilhicce 1251/29 Zilhicce 1836).

³³ BOA_HAT_1234_48022_B_01, (29 Zilhicce 1251/16 Nisan 1836).

³⁴ Zile Voyvodası Seyyid İbrahim Ağa'nın yazdığı yazıda merkumun bu şekilde tanıtmıştır. Bkz. BOA, HAT_1234_48022_H_02. (5 Şaban 1251/26 Kasım 1835).

³⁵ BOA, HAT_1234_48022_H_02. (5 Şaban 1251/26 Kasım 1835).

³⁶ Mahkemelerde kadıların, naiblerin, mal ve mukataa kalemlerinde bulunan memurların aldıkları bir nevi harçtır. İâne-i hükkâmiyye, bedel-i mübâşiriyye, huddâmiyye, kethüdâiyye, kalemiyye, kâtibiyye, avâid-i hademe, harc-ı bâb, harc-ı defter, ihzâriyye, muhziriyye, harc-ı hademe, harc-ı mahkeme, harc-ı kitâbet, yazıcı akçesi, kaydiyye harcı, i'lâm harcı, ahz-i vekâlet harcı ve tahsildâriyye teklifleri, kadı ve nâiblerin sicil kayıtlarıyla memur, kâtip, tahsildar, mübâşir, muhzır ve hademe gibi hizmetlilerin maaşları karşılığında ödenen harçlardı. Osmanlı devletindeki vergilerle ilgili bkz. Ahmet Tabakoğlu, "Tekâlîf", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 40, 2011, s.336-337.

³⁷ BOA, HAT_1234_48022_Ğ_02. (5 Şaban 1251/26 Kasım 1835).

Dönemin Sivas valisi Reşit Paşa İstanbul'daki kapı kethüdasına yazdığı yazısında; muhtelif paşa isimleriyle³⁸ dolaşırken “*meçhul’ül- ahvâl*”³⁹ sahte paşanın haberleri sadrazamın kulağına kadar gittiğini, bunun üzerine merhumun bulunduğu yerde mutlaka yakalanarak ele geçirilmesinin istendiğini paylaşmıştır. Paşanın anlattıklarına göre Çorum ve sair yerlerde gezmiş olan sahte paşa Zile’de yakalandıktan sonra Sivas’a getirilerek karakol altına tutulmuştur. Göğsünde bulunan sahte nişanlar ve yanında çıkmış olan birtakım evrak, bir gulamı⁴⁰, eşyası, malları ve parası ile maiyetindekilerin nişanları daha sonra sahte paşayla beraber ocak tatarı refakatında İstanbul’a gönderilmiştir. Sahte paşa ve tebasının karışıkları suçun “*hasbe’l-beşerîyye*”⁴¹ kabilinden sayılarak affedilip affedilmeyeceği, affedilmemelerine karar verilmesi durumunda *li-eclid-te’dib*⁴² Bâb-ı Seraskeri’ye gönderilip gönderilmeyeceği de ilgili şukkada sorulmuştur. Öte yandan bunların yanlarında bulunan on adet atın da Sivas’taki süvari askerlere mi yoksa İstanbul’a mı gönderilmesi gerektiğinin de ayrıca açıklığa kavuşturulması istenmiştir.⁴³

Kendi kendine pašalık ilan etmiş olan Laz Ali’nin (Hakkı Efendi) ilk olarak Sivas’tan İstanbul’a gönderilerek durumuna bakılması ve ardından Trabzon’a nefyi hususunda padişahın iradesi çıkmıştı. Ancak bu sırada merhumun bir gulamı, yanındaki mevcut akça ve eşyasıyla İstanbul’a doğru gönderildiğine dair Sivas valisinin kapı kethüdasına gönderdiği şukkasıyla⁴⁴, Sivas kaimakamı Şakir Bey’in arızası⁴⁵ ve Sivas kadısının ilâmı ile eşyayı mezkurenin defteri de gönderilmişti. Konuyla ilgili serasker paşa ile yapılan yazışmalar da bu arada padişaha arz edilmiştir. Meselenin önemini gösteren bu yazışmalar sonucunda düzmece paşanın şimdilik tatar ağası yanına misafir verilmesine⁴⁶ karar verilerek sonrasına ne tür bir irade çıkarsa ona göre davranılacaktı.⁴⁷

³⁸ Davut Paşa ve Hakkı Paşa gibi bkz. BOA, HAT_1234_48022_D_02, (24 Şaban 1251/15 Aralık 1835).

³⁹ Kimin nesi olduğu bilinmeyen kimse. Hiçbir işle meşgul olmayan ve muayyen, daimi ikametgâhları bulunmamakla beraber şurada burada gezmekte bulunan şahıslar serseri ve meçhul’ül ahval kabul edilir. Bkz. Ferit Devellioğlu (2013), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara, Aydın Kitabevi, s. 687.

⁴⁰ Köle, esir, kölemen. Bkz. Ferit Devellioğlu (2013), “gulâm”, s. 337.

⁴¹ İnsanlık icabı olarak anlamında deyim. Bkz. Ferit Devellioğlu, “hasbe’l-beşerîyye”, 2013, s. 384.

⁴² Cezalandırılmak amacıyla.

⁴³ BOA, HAT_1234_48022_D_02 (24 Şaban 1251/15 Aralık 1835).

⁴⁴ Sivas valisi Reşit Paşa’nın kapı kethüdası Ethem Bey’e gönderdiği 4 Şevval 1251 tarihli yazısıyla ilgili bkz. BOA, HAT_1234_48024_F_02 (4 Şevval 1251/23 Ocak 1836). Bu belgede sahte paşanın öncelikle İstanbul’a gönderildiği ardından tebaasıyla, mal, eşya ve nakit parasının da padişahın emriyle istendiği bildirilmiştir.

⁴⁵ Sivas kaimakamı Şakir Bey tarafından Sivas pašasına yazılan arizada, vezirlik iddiasıyla Anadolu’da gezmekte olan Laz Ali Efendi’nin yalanının ortaya çıktığı, Sivas pašasının emriyle karakola konulduğu, mühürlü nişanı, hakkındaki evraklar ve maiyetindekilerin isimlerini gösteren pusulanın torbaya koyularak bir tatar ile Sivas pašasına ulaştırılacağı yazılıdır. İlgili belge için bkz. BOA, HAT_1234_48022_F_01. (11 Şaban 1251/2 Aralık 1835) Şakir Bey’in Sivas valisi Reşit Paşa’ya yazdığı diğer yazısında ise Zile voyvodasının merkumu Yörük Musa refakatinde Gedikçubuk kazası yoluyla Sivas’a doğru yola çıktığını bunlar Sivas’a varmadan Ulaş köyü civarında Topçu Miralay Ali Bey ve tatar ile karşılaşmalarında eşyaların bulunduğu hurcun mühürlü olmadığı görülmüştü. Bunun üzerine Sivas’a ulaştığı saatte Kaimakam Mustafa Şakir Bey, alay emini, vücut ağaların hazır bulunduğu ortamda kadı efendi tarafından mühürlenilen hurcun tekrar Sivas pašasına doğru yola çıkarıldığını ifade eder. Bu arada sahte paşa ve 5 bağlısı tevkif edilmiş onlara ait kılıç ve atlara da el konulmuştu. Bununla ilgili bkz. BOA, HAT_1234_48022_E_01. (29 Zilhicce 1251/16 Nisan 1836).

⁴⁶ Laz Ali’nin nezarete bekletilmiş olması muhtemeldir.

⁴⁷ BOA, HAT_1234_48021_01 (29 Zilhicce 1251/16 Nisan 1836).

Sivas naibinin ilamında ise konuyla ilgili daha detaylı bilgilere ulaşmaktayız. Sivas eyaleti çevresinde vezirlik iddiasıyla hareket ederken sahtekârlığı tebeyyün eden Laz Ali adlı şahsın Sivas kaimakamı tarafından Sivas valisi Reşid Mehmed Paşa'ya bildirildiğini, paşanın ise haklarında *irade-i seniyye* çıkana kadar bunların Sivas'ta tevkif edilmesini, yanlarında bulunan nişanlar⁴⁸ ile topçu neferatında bulunan nişan ve varidatların da paşaya bekletilmeden gönderildiği bilgisini paylaşmıştır. İstanbul'dan gelen fermana ise sahte paşanın bir gulam ve eşyası ile birlikte bir tatara teslim edilerek İstanbul'a gönderilmesi emredilmiştir. Bunların yol masrafı ise merkurumun üzerinden çıkan ve "*marifetü's- şer'le*"⁴⁹ sayılarak tespit edilen 8000 kuruş altından mahsup edilmek üzere Üsküdar'a kadar gerekli olan binek kirası olarak 1090 kuruşun ocak tatarı Erzurumlu İsmail'e teslim edilirken⁵⁰, efendi-i merkurum kendisine ise 410 kuruş harçlık verilmiştir.⁵¹ Kalan 6500 kuruşla mevcut eşyası bir kıta imzalı ve mühürlü defterle birlikte gönderilmiştir. Geride ise kendisine ait hayvanıyla şuradan buradan tedarik ettiği 9 baş binek hayvanı ve 4 adamı Sivas'ta tutulmaya devam edilmiştir.⁵²

Sivas kadısı, ele geçirilip bekletilmekte olan atların özelliklerini, toplandıkları yerleri ve Laz Ali Efendi'nin adamlarının isimleri içeren defteri tanzim ederek İstanbul'dan gelen yazılı emir üzerine İstanbul'a yollamıştır. Defterdeki kayıtlara göre 10 adet atın özellikleri ve toplandıkları yerleri gösteren liste aşağıdaki gibidir.⁵³

Ele geçen atların özellikleri			
Hacı Karyesinden alınan 1 adet duru tay	Gelinkiras Voyvodasından alınan 1 adet duru at	Alaca Voyvodasından alınan 1 adet kır at	Çorum müteselliminden Aldığı 3 adet kır at
Keskin kazasından aldığı 1 adet kır at	Sungurlu kazasından aldığı 1 kestane dorusu at	Amasya müteselliminden aldığı 1 Gök kır renkli at	Kendi malı olan 1 adet kır beygir

Sivas'ta yakalanarak Dersaâdet'e gönderilmesi ferman buyrulan sahte paşanın suç ortaklarını beyan eden ve beş kişiden oluşan liste de aynı şekilde Sivas kadısı Mehmed Ataullah tarafından kayda alınmıştır. Bunların yanında bulunan 4 adet nizamî kılıç ve 1 adet bayağı kılıç da deftere kaydedilmiştir. Defterdeki kayıtlar aşağıda latinize edilmiştir.⁵⁴

⁴⁸ Nişan daha sonra Bâb-ı Âli'de sadrazama takdim olunmuştur. Bkz. BOA, HAT_1234_48021_A (29 Zilhicce 1251/16 Nisan 1836).

⁴⁹ Kadı marifetiyle mahkemede yapılan sayımla tespit edilmiştir.

⁵⁰ BOA, HAT_1234_48024_Ç_02 (9 Zilkâde1251/26 Şubat 1836).

⁵¹ Burada bir mahkûma harçlık verilmesi ilginçtir.

⁵² BOA, HAT_1234_48021_B (21 Ramazan 1251/10 Ocak 1836). Sivas kaimakamı Şakir Bey, Reşid Paşa'nın kethüdası Ethem Bey'e gönderdiği yazısında 5 kişilik maiyetinden ve ayrıca 4 adet nizamî kılıçtan bahsedilmektedir. Bkz. BOA, HAT_1234_48024_Ç_02 (9 Zilkâde1251/26 Şubat 1836).

⁵³ BOA, HAT_1234_48024_D_01 (5 Zilkâde1251/26 Şubat 1836).

⁵⁴ BOA, HAT_1234_48024_D_01 (5 Zilkâde1251/26 Şubat 1836) yine aynı konuyla ilgili bkz. BOA, HAT_1234_48024_E_01 (5 Zilkâde 1251/26 Şubat 1836). Ayrıca başka bir belgede isimlerin pusulada birkaçının farklı olarak tespit edildiğini görüyoruz. Burada ayrıca Çemişkezek kazası firarilerinden Tatar Hasan, Gürcü gulam Hurşid, Artukabâd sakinlerinden topçu 2. taburunun 3. Bölüğünde Çavuş Ali bin Osman. İlgili belge için bkz. BOA, HAT_1234_48022_Ğ_01 (5 Şaban 1251/26 Kasım 1835). Yine naibin

Sahte Vezir Laz Ali'nin maiyyeti
Karahisar-ı Şarki sakinlerinden Müftü mahallesinden topçu 2. taburunun 7. bölüğünden Ebubekir bin Mustafa.
Karahisar-ı Şarki sakinlerinden Turşu mahallesinden topçu 2. taburunun 2. bölüğünden Çavuş Mustafa bin Süleyman.
Tokat sakinlerinden Örtmeli mahallesinden topçu 2. Taburunun 3. bölüğünden Çavuş Ali bin Osman.
Ahışa sakinlerinden İbrahim bin Mehmed
Sipahi yüzbaşılardan Ahışalı Hüseyin bin Mehmed

Sadareten sahte paşayla ilgili ne yapılması gerektiğine dair serasker paşanın görüşleri de sorulmuştur. İran'a sefaretle görevlendirilmiş olan Esad Efendi'nin Zile'de iken Hakkı Efendi'nin⁵⁵ ulemâdan olduğunu anlaması üzerine kendisine merhamet ederek affı için iltimas ve istirhamı, cezalandırma meselesinde tereddüde düşülmesini intaç etmiştir.⁵⁶ İstanbul'a ulaştıktan sonra "siyaset ve kürek" cezaları yerine Magosa gibi bir yere kalebend edilmesinin daha uygun olup olmayacağı da aynı yazıda sorgulanmıştır. Üzerlerinden çıkan nişanların darphâne-i âmiyeye teslim edilmesi salık verilirken, merkumun yanında bulunan şahısların nasıl bir şekilde cezalandırılması gerektiği de seraskerden sorulmaktaydı. Serasker paşa suçlunun Magosa'ya kalebend olarak gönderilmesini tehlikeli bulduğunu, çünkü bu yerin Arabistan'a yakınlığından dolayı suçlunun firarının muhtemel olduğunu da ifade etmiştir. Serasker paşa bunun yerine merkumun Trabzon'a veya Of'a sürgününün daha münasip olacağı görüşündedir. Yanındaki asker kişilerden sılacı ve emekli olanların nişanlarının darphâne-i âmiyede saklanması ve onların da İstanbul'da alıkonulması tavsiye etmiştir.⁵⁷ Ona göre Laz Ali'nin ahmaklığından neşet eden bu sahtekârlığa taşradaki ahalinin inanması için ancak ahmak olmak gerekir. Sahte paşanın etrafındakilerin de onunla birlikte hareket etmeleri ancak menfaatlerinin icabı sonucunda olduğuna inanmaktadır. Laz Ali'nin ulemadan olduğunu anlayan ve İran'dan dönmekte olan sefir Esad Efendi'nin istirhamı ve merkumun iki arzuhali üzerine cezasının siyaset yerine sürgün edilmesi padişahın her zamanki merhamet duygusuna da muvafık olacaktır. 3 nefer topçu askerin kılıç ve hayvanlarıyla beraber o sırada Tophane müşirliği (topçu sınıfı komutanı) yapmakta olan Halil Rıfat Paşa'ya, tımarlı süvari yüzbaşısının ise hayvanıyla beraber alayına teslim edilerek kanunnâme-i humâyûna⁵⁸ uygun davranılacağını salık

tuttuğu defterde sahte paşanın üzerindeki giysisi, yazı malzemesi, çadır, yastık ve sair eşyaların ayrıntılarını görmekteyiz. İlgili belge için bkz. BOA, HAT_1234_48021_C_03 (7 Ramazan 1251/27 Aralık 1835).

⁵⁵ Sahte paşanın ismi bu belgede Laz Ali şeklinde değil, Hakkı Efendi şeklinde geçmektedir. İlgili belge için bkz. BOA, HAT_1234_48022_A_01 (29 Zilhicce 1251/16 Nisan 1836).

⁵⁶ Bazı belgelerde ise sefirin İran'dan İstanbul'a dönerken Sivas valiliği tarafından tutuklanmış olan Laz Ali'nin bu sahte paşa olayını duyduğunda onunla mülaki olmak ister ve görüştüğünde onun ulemadan olduğunu anlar. Cezalandırılmadan affını istirham eder. İlgili belge için bkz. HAT_1234_48022_01.

⁵⁷ BOA, HAT_1234_48022_A_01 (29 Zilhicce 1251/16 Nisan 1836).

⁵⁸ Yürürlükte olan Osmanlı kanunları anlamındadır.

vermiştir.⁵⁹ Gelenkiras voyvodasından almış olduğu kılıcın parası olarak 4 bin kuruş ile bazı mahallerden topladığı at ve sair şeylerin toplandıkları mahallere teslim edilmesi istenmiştir.⁶⁰

Ali Efendi İstanbul'a götürüldükten sonra Tatar ağası yanında bir müddet tutuklu olarak kalmış, ulemâ kökenli olması hasebiyle idam veya kürek gibi ağır bir cezaya çarptırılmamış, bunun yerine Trabzon ve civarında bir mahalle sürgün edilmesi görüşü ağırlık kazanınca sadrazam tarafından padişaha sunulmuştur. Daha önce maiyetinde olan tımarlı süvari yüzbaşısıyla 3 nefer topçu askerin ise hayvanlarıyla beraber Sivas valisi tarafına gönderilmesi de teklif edilmiştir. Padişahın da iradesi bu yönde olunca askerler bekletilmeden Sivas'a doğru yola çıkarılmışlardır. Merhum Ali Efendi'nin hayvanları da işe yarar bulunmadığından bunların sattırılarak parasının kendisine verilmesine de karar verilmiştir.⁶¹

Sahte paşamız Ali Efendi tutuklu olduğu süre içerisinde veziriazama yazdığı arzuhalinde kendisini savunmuştur. Haksız yere cezalandırıldığını ve iftiraya uğradığını şu sözlerle ispata çalışmıştır: “...fakire bir iftira eyleyüb paşa deyü tesmiye idüb mahbus eylediler. Ve gayet eşed ile zahmet eylediler ki; zaman-ı Adem'den berü bir ferde bu misüllü eziyet ve zahmet olduğu yoktur. El-eman. Paşalık fakire zemin-i asumân kadar baîd olub ve şimdi tecellimiz fakiri götürüp bu mahalde dahi mahbus eyledi. El-eman. Fakiri azab buyurup sebat hüvallahî külli minallahî elhamdulillah kendi çilemezdir. El-eman vallahü'l-azim iftiradır...”.

En son tahlilde Laz Ali, padişahın “*emr-i hümayûn-ı mülûkânesi*” mucebince Trabzon'a sadrazamın kavaslarından⁶² Hasan Ağa refakatinde sürgün edilmiştir. Daha ağır cezalara çarptırılabilirken merkûmun ilmine hürmet edilerek bu yol tercih edilmiştir. Trabzon naibinin

⁵⁹ BOA, HAT_1234_48024_A_02 (29 Zilhicce 1251/16 Nisan 1836).

⁶⁰ BOA, HAT_1234_48022_01 (29 Zilhicce 1251/16 Nisan 1836).

⁶¹ BOA, HAT_511_25063_01 (29 Zilhicce 1250/ 28 Nisan 1835).

⁶² Kavas kelimesi terim olarak “Tüfekli asker”, “Silahlı asker” ve “Silahlı muhafız”ı, özellikle de yüksek seviyedeki devlet görevlileri ile sefir-büyükelçi, konsolos ve mübaşir gibi ecnebi memurların maiyet ve hizmetinde bulunanlardan biri olan “Polis-asker” anlamını ifade etmektedir. Kavas terimi Osmanlıda solakları ifade etmek üzere de kullanılmıştır. Kavas tabiri önceleri ok atmak ve ok takımı taşımak üzere büyüklerin yanında bulunduran hizmetkârları ifade ederken sonraları vezir ve Beylerbeyilerin maiyetinde bulunan çavuşların bir alt seviyesindeki silahlı kişileri yani zaptiye erleri için kullanılmıştır. Osmanlının son dönemlerinde ise bazı resmî dairelerdeki mübaşir, sefir, konsolos gibi yabancı memurların maiyetlerinde istihdam edilen kişilerin bulunduğu zümreye bu isim verilmiştir. Osmanlı devletinde kavasların görev yaptıkları birimleri tesbit edebildiğimiz kadarıyla; Bâbîâli kavasları, elçilik kavasları, taşra kavasları, şehremaneti ve sıhhiye kavasları ile Mekke-i Mükerrrem emirlerinin kavasları şeklinde sıralayabiliriz. Bâbîâli kavasları adıyla karşımıza çıkanları “Sadâret Kavaslar”ı olarak da anılmışlardır. Önceleri Divân-ı Hümayûn'da, 18. Asır sonlarına kadar Bâb-ı Âsâfi yani Paşakapısı'nda, bu tarihten sonra da Bâbîâli olarak adlandırılan aynı birimde çavuşbaşının yönetimi altındaki Divan-ı Hümayûn (Dergâh-ı Âli=Bâbîâli) çavuşlarının bir alt seviyesindeki silahlı kişilere kavas tabiri kullanılmıştır. Bunlara paşa kavasları, zaptiye kavasları da diyebiliriz. Temel görevleri; beylerbeyi, vali, mutasarrıf, mütevellim, voyvoda, ihtisab ağası vb. gibi emri altında bulundukları yüksek dereceli devlet görevlilerin bizzat muhafazası yanında, onların görevleriyle alakalı iç güvenlik, emniyet, asayiş ve denetim hizmetlerini yerine getirmektir. Bu açıdan baktığımızda kavasların, polis teşkilatının ilk nüvesini teşkil ettiği söylenebilir. Esaen Bâbîâli çavuşbaşılık teşkilatı personelinden ve muhızırbaşına (muhızır ağa) bağlı oldukları anlaşılan “Bâbîâli kavasları”, çavuşbaşının görevleri çerçevesinde muhtelif hizmetlerde bulunmuşlardır. Kavas konusuyla ilgili geniş bilgi için bkz. Mehmet **Canatar**, “Osmanlı Devleti'nde Kavaslar ve Kavas Teşkilatı”, *İlmî Araştırmalar*, İlim Yayma Cemiyeti Yay. , S.4, İstanbul 1997, s.67-70.

yazdığı ilamda verdiği bilgiye göre Laz Ali, Trabzon kaimakamı Memiş Paşa tarafından şehirde ikamet ettirilmiştir. Kavas ise işi bittiği için İstanbul'a avdet etmiştir.⁶³

SONUÇ

Osmanlı içtimai hayatında mühim bir konuma sahip olan ilmiye sınıfının zaman zaman idamla yüzleştikleri görülse de daha çok sürgün cezasıyla tecziye edildikleri vakıaya mutabıktır. Ulemânın Osmanlı devlet teşkilatında kurumsallaşma vetirelerinden sonra sahip oldukları muafiyetler onları diğer bürokrasi sınıflarına nazaran daha avantajlı bir meslek sınıfı haline getirmiştir. Müsadere ve idamdan muaf olmaları toplum katında sahip oldukları itibarın da bir yansımasıydı.

19. yüzyılın ilk yarısında henüz Tanzimat Fermanı'nın ilan edilip modern kanunlaşma faaliyetlerinin başlamadığı klasik Osmanlı devlet yönetiminde ulemânın itibarı eskisi kadar olmasa da devam etmekteydi. İstanbul ulemâsı arasında yer aldığı görülen Laz Ali'nin kendisini bir paşa olarak tanıtarak yaptığı bu sahtekârlıkla Anadolu'da servetine servet katma hevesinin; idam veya kürek cezasından sınıfının muafiyetinin devam etmesine olan kanaatinin ve bu yüzden rahat olmasının sebep olduğu bir gerçektir. Nitekim hilesinin çözülüp ceza alması gerektiğinde birilerinin araya girmesi ve merkurum sonuça sürgünle cezalandırılması da bu düşüncesini ispata kâfidir.

KAYNAKLAR

A) ARAŞTIRMA ESERLER-TEZLER

- Akgündüz, Ahmed, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri-Osmanlı Hukukuna Giriş ve Fatih Devri Kanunâmeleri*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, Fey Yayınları, İstanbul 1992.
- Baytimur, Suha Oğuz, *Osmanlı Devleti'nde Hapis ve Sürgün Cezaları (1791-1808)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, SBE, Elazığ 2011.
- Beşirli, Mehmet, *Orta Karadeniz Kentleri Tarihi I Tokat*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat 2005.
- Beyazıt, Yasemin, *Osmanlı İlimiye Mesleğinde İstihdam (XVI. Yüzyıl)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014.
- Canatar, Mehmet, "Osmanlı Devleti'nde Kavaslar ve Kavas Teşkilatı", *İlmî Araştırmalar*, İlim Yayma Cemiyeti Yay. , S.4, İstanbul 1997.
- Cevdet Paşa, *Tertib-i Cevdet az Tarih-i Cevdet*, İstanbul 1309/1891.
- Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2013.
- İnalcık, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ.(1300-1600)*, çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yay. İstanbul 2003,

⁶³ BOA, C_ZB_29_1410_01. (7 Rebiü'l-evvel 1252/22 Haziran 1836).

- Kanat, Sedat, *Sultan II. Abdülhamid döneminde Mâbeyn-i Hümayûn ve görevleri (kurumsal, yönetimsel ve işleyiş olarak)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Erzurum 2018,
- Karataş, Ali İhsan, *Osmanlı Dönemi Bursa Sürgünleri (18-19. Asırlar)*, Emin Yayınları, İstanbul 2009.
- Kütükoğlu, Mübahat S. , *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı, İstanbul 1998,
- Mardin, Şerif, *Türkiye’de Din ve Siyaset Makaleler 3*, der. Tuncay Önder, , İletişim Yayınları, İstanbul 2002.
- Ocak, Ahmet Yaşar, *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler (15-17. yüzyıllar)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003.
- Tekeli, İlhan-Selim İlkin, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1993.
- Ülgener, Sabri F. , *İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası*, Derin Yayınları, İstanbul 1991.
- Yurdakul, İlhami, *Osmanlı İlmiye Merkez Teşkilatı’nda Reform (1826-1876)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2008.
- Zilfi, Madeline C. , *Dindarlık Siyaseti Osmanlı Uleması Klasik Dönem Sonrası*, çev. Mehmet Faruk Özçınar, Birleşik Yayınevi, Ankara 2008.

B) MAKALELER

- Akyıldız, Ali, “Mâbeyn-i Hümayûn”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 27, İstanbul 2003, s.283-286;
- İnalcık, Halil, “Sultanizm Üzerine Yorumlar: Max Weber’in Osmanlı Siyasal Sistem Tiplemesi”, *Toplum ve Ekonomi*, S.7, 1994, s.13.
- İpşirli, Mehmet, “İlmiye”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.22, İstanbul 2000, s.141.
-, “Ehl-i Örf”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.X, İstanbul 1994, s.519-520.
- Tabakoğlu, Ahmet, “Tekâlîf”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.40, İstanbul 2011, s.336-337.

C) ARŞİV BELGELERİ

HATT-I HÜMAYUNLAR

- BOA. HAT_511_25063_01 (29 Zilhicce 1250/28 Nisan 1835).
- BOA. HAT_1234_48021_01(29 Zilhicce 1251/16 Nisan 1836).
- BOA. HAT_1234_48021_A (29 Zilhicce 1251/16 Nisan 1836).
- BOA. HAT_1234_48021_B (21 Ramazan 1251/10 Ocak 1836).
- BOA. HAT_1234_48021_C_03 (7 Ramazan 1251/27Aralık 1836).

- BOA. HAT_1234_48022_01 (29 Zilhicce 1251/16 Nisan 1836).
BOA. HAT_1234_48022_A_01 (29 Zilhicce 1251/16 Nisan 1836).
BOA. HAT_1234_48022_B_01 (29 Zilhicce 1251/16 Nisan 1836).
BOA. HAT_1234_48022_D_02 (24 Şaban 1251/15 Aralık 1835).
BOA. HAT_1234_48022_E_01 (29 Zilhicce 1251/16 Nisan 1836).
BOA. HAT_1234_48022_F_01 (11 Şaban 1251/2 Aralık 1835).
BOA. HAT_1234_48022_Ğ_02 (5 Şaban 1251/26 Kasım 1835).
BOA. HAT_1234_48022_H_02 (5 Şaban 1251/26 Kasım 1835).
BOA. HAT_1234_48022_İ_01 (29 Zilhicce 1251/16 Nisan 1836).
BOA. HAT_1234_48024_A_02 (29 Zilhicce 1251/16 Nisan 1836).
BOA. HAT_1234_48024_Ç_02 (9 Zilkâde 1251/26 Şubat 1836).
BOA. HAT_1234_48024_D_01 (5 Zilkâde 1251/26 Şubat 1836).
BOA. HAT_1234_48024_E_01 (5 Zilkâde 1251/26 Şubat 1836).
BOA. HAT_1234_48024_F_02 (4 Şevval 1251/23 Ocak 1836).
BOA. HAT_1234_48024_K_01 (29 Zilhicce 1251/16 Nisan 1836).

CEVDET ZAPTİYE

- BOA. C_ZB_29_1410_01 (7 Rebiü'l-evvel 1252/22 Haziran 1836).